

**B. Połec, *Metodyka katechetyczna ks. Walentego Gadowskiego*
Wydawnictwo: Poligrafia Redemptorystów w Tuchowie,
Tarnów 2002, s. 231**

„Podjęcie w niniejszej pracy zagadnienia metodyki katechetycznej w opracowaniu ks. W. Gadowskiego wydaje się uzasadnione i aktualne. Tym bardziej, że nie pozostawił on, tak jak inni katechetycy, podręcznika metodycznego do nauczania lekcji religii. Również dotychczasowe prace i artykuły dotyczące poglądów katechetycznych ks. Gadowskiego nie zawierają całościowego ujęcia jego metodyki” (s. 9) – napisał we „Wstępie” do niniejszej książki, swojej rozprawy doktorskiej (obronionej na Wydziale Teologii KUL), ks. dr Bogusław Połec. Słowa te wprowadzają w kierunek badań podjętych w recenzowanej pracy.

W obliczu pewnego sekularyzmu i ateizacji obecnych w kulturze oraz często niezbyt korzystnego wpływu mediów, zwłaszcza telewizji, na dzieci i młodzież, wychowanie uczniów w wierze, ku Chrystusowi, nastrocza niejednokrotnie wielu trudności. Współczesny katecheta staje często przed pytaniem, jak skutecznie wpływać na wychowanków, w celu nie tylko przekazu określonych prawd wiary, kształcenia intelektualnego, ale również kształtowania w uczniach ducha wiary i modlitwy, życia sakramentalnego i miłości do Boga oraz innych ludzi. W tej sytuacji, wobec wyzwań współczesnej katechezy, staje przed nami postać ks. Walentego Gadowskiego, katechety i pedagoga, pasjonata uczenia i wychowania, prawdziwego nestora polskiej katechetyki, twórcy nowej metody nauczania nazwanej od jego nazwiska „Gadowskische Methode”. Recenzowana pozycja została poświęcona właśnie temu wybitnemu katechetykowi i jego roli, znaczeniu, a także ogromnemu wkładowi myśli, dorobkowi naukowemu wniesionemu w polską, jak i europejską katechetykę. Dlatego m.in. z tych powodów wydaje się słusznym zaprezentowanie niniejszej publikacji.

Recenzowana praca składa się z „Wykazu skrótów”, „Wstępu”, czterech rozdziałów, „Zakończenia” i „Spisu bibliograficznego” (podzielonego na: 1. „Źródła” – dokumenty Kościoła; opracowania W. Gadowskiego; 2. „Literaturę przedmiotu”; 3. „Literaturę pomocniczą”).

W rozdziale pierwszym: „Katechetyka jako metodyka nauczania religijnego” przedstawiono sytuację katechetyki na przełomie XIX i XX wieku. Katecheza i katechetyka stawiały sobie za cel wychowanie katechizowanego w wierze, jednak realizacja tego posłannictwa podlegała zmianom w ciągu wieków. W okresie oświecenia panowała metoda memoryzacji. Kolejny etap opierał się na neoscholastyce. Powstał wtedy katechizm J. Deharba, mający charakter pojęciowy i racjonalistyczno-intelektualistyczny. Obowiązywała wówczas metoda

analizy i objaśniania tekstów – metoda egzegetyczna. Poszukiwania najbardziej skutecznego sposobu uczenia się sprawiły, że popularność zaczęła zdobywać metoda stopni formalnych Herbart, która sprzyjała rozwojowi sprawności logicznego myślenia. W XIX wieku dominował intelektualizm pomijający sferę wolitywną i duchową. Metoda stopni formalnych, ulepszona na początku XX wieku, niestety, nie była zadowalająca. Na kongresach katechetycznych w Monachium i Wiedniu szukano metody właściwej nauczaniu religijnemu, aby przekazywać wiadomości religijne z odniesieniem do życia. Ruch katechetyczny wykazał konieczność metody psychologicznej zwanej monachijską lub pogładową, w której uwzględniano świat dziecka. W latach międzywojennych, rozpowszechniła się idea tzw. „nowej szkoły” i „szkoły pracy”, gdzie podkreślano aktywność i samodzielność dziecka, proponując „uczenie przez działanie”. Metodę monachijską ulepszono, wprowadzając elementy aktywizacji i przeżycia. Nie przyniosła ona oczekiwanych rezultatów, a kryzys w nauczaniu religii doprowadził do wniosków, że treść przekazywanych prawd wiary powinna określać metodę, która winna być tylko ważną pomocą. To wydarzenie dało początek odnowie kerygmatacznej w XIX i XX wieku, a zwolennicy katechezy biblijnej podkreślali rolę Pisma Świętego i liturgii jako fundamentów katechezy. Na tym tle wyraźnie zarysowuje się postać ks. W. Gadowskiego i jego wkład w odnowę katechetyki. Uznano go za twórcę nowej metody katechetycznej i poprawiona przez niego metoda monachijska uzyskała nazwę „Gadowskische Methode”. Posługując się w pracy metodą egzegetyczną, doszedł do wniosków, że jest ona dla dzieci niestosowna, a katechizm Deharba nie liczy się ze stopniem rozwoju dziecka, ani z zasadą elementarności. Ksiądz W. Gadowski opracował katechizmy z nowym sposobem przekazu wiedzy. Wprowadził ilustracje, teksty Pisma Świętego, opowiadania biblijne, przykłady z dziejów ojczystych i życia świętych. Katechizmy przemawiały więc do całej osobowości ucznia. Opracował i propagował tzw. metodę naprowadzającą, w której podkreślał potrzebę psychologicznego rozwoju ucznia i prawdę, że nasze poznanie bierze początek od zmysłów. Uważał, że na początku należy wysuwać rzeczy łatwe i interesujące, a gdy mówimy o rzeczach nowych lub zapomnianych, należy stosować metodę naprowadzającą. Można i należy zaczynać od egzegezy, gdy uczniowie posiadają pewien zakres wiadomości. Ksiądz W. Gadowski eksponował znacznie samodzielnej pracy ucznia. Dostrzegwał znaczenie aktywności zewnętrznej i wewnętrznej uczniów w procesie uczenia się. Ksiądz W. Gadowski, opracowując swoją metodę, podał zasady, które należy uwzględnić w nauczaniu. Pierwszą zasadą metodyczną, która powinna być stosowana, jest poznanie i uwzględnienie indywidualności ucznia, aby móc pielęgnować jego wrodzone zdolności. Należy też poznać zasób wiadomości i środowisko, z którego pochodzi. Kolejną zasadą postulowaną przez ks. W. Gadowskiego, była zasada przystępnego nauczania, która zakładała rozpoczynanie od rzeczy znanych, na bazie których można

było wprowadzić trudniejsze zagadnienia. Nauczanie powinno cechować się jasnością przekazu i odpowiednim niegórnołotnym słownictwem. Ważną rolę w procesie dydaktycznym odgrywała zasada gruntownego nauczania. Metodyka ks. W. Gadowskiego zakładała też zasadę „zainteresowania”, do wzrostu którego przyczynia się urozmaicenie metody przez wplatanie opowiadań z Biblii, dziejów Kościoła, pieśni kościelnych, modlitwy, a także znajomość innych przedmiotów przez katechetę.

W drugim rozdziale: „Katecheza lekcją nauczania religii” zauważono, iż w różnych epokach katechezę realizowano według rozmaitych koncepcji, przy czym łączono ją z nauczaniem, wychowaniem, przepowiadaniem i posługą Słowa. Aby proces nauczania-uczenia się był rzeczywiście efektywny, ks. W. Gadowski dążył do dowartościowania samodzielnej pracy uczniów, uwzględniając ich potrzeby, właściwości psychiczne oraz doświadczenie – przede wszystkim religijne, przy czym proces ten miał być realizowany metodą stopni formalnych. Początkowo przyjął tylko cztery stopnie: przygotowanie, wykład, pogłębienie, zastosowanie. Po kilku latach dodał do nich dwa następne: pogląd bezpośredni i biblijny oraz ćwiczenie. Ksiądz W. Gadowski, tworząc strukturę stopni formalnych, dążył do tego, by lekcje tworzyły pewną całość. Chciał, aby stopnie uwydattiły się nie tylko na jednej lekcji, ale w całej nauce. Nieodłącznym składnikiem nauczania katechizmowego jest treść, która służy nie tylko nauczaniu, lecz także wychowaniu, rozwojowi osobowości i formowaniu postaw. Rozpoczęty w XIX wieku ruch biblijny i liturgiczny przyczynił się do zainicjowania dyskusji nad treścią katechezy. Ksiądz W. Gadowski uważał, że nauczanie katechetyczne należy oprzeć o dobrze przygotowany katechizm, który powinien zawierać zasady teologiczne, fakty biblijne, obrzędy religijne, pieśni, modlitwy, przykłady z żywotów świętych i przykłady z życia młodzieży. Prawdy religijne winny być tak ujęte, by ukazywały wartość w życiu uczniów, aby pomagały w kształtowaniu postaw życia w dziedzinie wiary i moralności. Ksiądz W. Gadowski dostosował układ materiału według zasad „szkoły pracy”, co miało mobilizować ucznia do własnej twórczej pracy, dając mu poczucie osobistego zetknięcia z prawdami wiary. Wiązał katechizację z życiem liturgicznym Kościoła, ponieważ uważał, że pomijanie tego elementu zubaża pojęcie chrześcijaństwa i nie oddaje w pełni Bożego działania w Kościele. Ksiądz W. Gadowski używał terminu „forma” i „metoda” zamiennie i rozumiał jako sposób nauczania system czynności nauczycieli i uczniów oraz dobieranie środków, które pozwalały osiągnąć zamierzone wyniki nauczania. Najstarszą grupę metod stanowiły metody słowne, które ukształtowały się w średniowieczu i przetrwały do XX wieku. Połączenie metod słownych z oglądowymi, umożliwiło osiągnięcie lepszych wyników kształcenia intelektualnego. Przy wyborze metody należało kierować się podstawowymi funkcjami człowieka, takimi jak: poznanie, przeżywanie, poziom intelektualny i sytuacja życiowa. Chociaż katecheza podobnie jak inne lekcje

realizuje cel dydaktyczny, to jednak różni się od każdego innego nauczania pod względem treści.

W rozdziale trzecim: „Poglądowość w nauczaniu religii” podkreślono, iż w XX wieku w nauczaniu nie tylko katechezy zaczęto zauważać znaczenie poglądowości, które jest bardzo istotne, zwłaszcza przy przekazywaniu prawd religijnych. Wiele na ten temat mówił w swych pracach także ks. W. Gadowski. Chcąc stosować zasady poglądowości na katechezie, trzeba wcześniej poznać zasady psychologiczno-pedagogiczne, czyli poznać swego ucznia z całym jego bagażem życiowym. Kolejnym, ważnym, elementem przy nauczaniu jest pamięć, dzięki której uczeń utrwała, przechowuje i odtwarza wszelkiego rodzaju wiadomości intelektualne i emocjonalne. Procesy poznawcze, które są podstawą poglądowości, zmieniają się wraz z rozwojem dziecka. Ksiądz W. Gadowski podkreślał znaczenie zabawy, dzięki której dziecko wchodzi w kontakt z rzeczywistością, rozwija uwagę, wzbogaca wyobraźnię. Uczniów w wieku szkolnym cechuje umiejętność myślenia konkretno-obrazowego. Wraz z latami proces rozwojowy dziecka postępuje coraz bardziej. Ksiądz W. Gadowski wymienił szereg rodzajów poglądów istotnych w nauczaniu. Pogląd to systematyczny zbiór spostrzeżeń przedmiotu, wyraźnych, wszechstronnych i dokładnych, czyli jest to dokładne i zamierzone obserwowanie czegoś, aby ująć jego istotne cechy. Jest pogląd bezpośredni i pośredni, a zależy on od sposobu kontaktu ucznia z przedmiotem (bezpośrednio i pośrednio). Przy nauczaniu poglądowym trzeba nawiązać do doświadczeń życiowych uczniów. Ponieważ każde poznanie zaczyna się od spostrzeżenia i wyobrażenia, dlatego katecheta musi abstrakcyjne pojęcia religijne najpierw uzmysłowić na podstawie obrazu materialnego lub duchowego (obrazy, modele, porównania, opowiadania). Obserwacja ucznia powinna być poparta celowością, a do jej poprawności wymagana jest planowość. Według ks. W. Gadowskiego wielopoglądowość ma na celu pomóc usunąć z procesu nauczania wszelki werbalizm. Słowa powinny być podporządkowane prawom logicznego myślenia, a nie bezmyślnego przyswajania idei. Gdy uczniowie mogą sobie stworzyć konkretne wyobrażenia o tym, czego się uczą, uczenie staje się zdynamizowane, pomaga też uczniom tworzyć pojęcia i uogólniać je.

W ostatnim, czwartym, rozdziale: „Szczegółowe wskazania metodyczne” podkreślono, iż prawidłowy przebieg procesu nauczania i uczenia się jest ściśle uzależniony od wskazań metodycznych. Według ks. W. Gadowskiego każde nauczanie i wychowanie musi być metodycznie zaplanowane, aby mogło osiągnąć zamierzony cel. Konieczność ustalania planów nauczania wyrażała właśnie troskę o osiągnięcie pozytywnych rezultatów religijnego nauczania. Plany nauczania zatwierdzone przez władze szkolne i kościelne są podstawą dla opracowywania programów nauczania. Nauczyciel nie może być jedynie realizatorem planu ogólnego, lecz musi odpowiednio dostosowywać swoją działalność dydaktyczno-pedagogiczną do warunków i możliwości uczniów. Ponieważ

podmiotem nauczania jest uczeń, dlatego program nauczania powinien brać pod uwagę potrzeby rozwojowe ucznia. Ważne są również zewnętrzne uwarunkowania wpływające na realizację założeń programowych (sytuacja lokalowa szkoły, czas przeznaczony na poszczególne przedmioty, relacje istniejące między nauczycielem a uczniami). Jako jedną z form aktywizowania uczniów ks. W. Gadowski wymieniał należyte stosowanie pytań i odpowiedzi podczas lekcji religii. Uczeń najwięcej korzysta z lekcji, gdy jego uwaga zostanie nakierowana przez pytania na najważniejsze elementy przekazu. Rozróżniał pytania: dydaktyczne, przygotowawcze, sprawdzające, powtarzające, naprowadzające oraz retoryczne i potoczne. Katecheta musi dbać o dostosowanie rodzajów pytań do metody lekcyjnej oraz wziąć pod uwagę rozwój intelektualny uczniów. Pytania powinny być zawsze jasne, jednoznaczne i zrozumiałe dla uczniów. Powinna je cechować także prawidłowa forma. Ważna jest poprawność pod względem gramatycznym i stylistycznym. Ksiądz W. Gadowski wskazał na kilka zasad, którymi należy się kierować przy stawianiu pytań. Pytanie powinno być najpierw postawione całej klasie, potem wymienia się ucznia, który ma na nie odpowiedzieć. Po postawieniu pytania trzeba zachować pewien okres czasu na zastanowienie się. Zawsze należy przechodzić od pytań łatwych do trudniejszych, od prostych do bardziej ogólnych. Uczniom zdolniejszym katecheta powinien stawiać pytania trudniejsze, słabszym łatwiejsze. Zrozumiała odpowiedź ucznia jest konsekwencją postawionego pytania ze strony katechety. Nieodłącznym składnikiem procesu dydaktyczno-metodycznego realizowanego na lekcji religii są środki pomocnicze – przybory naukowe, którymi nauczyciel lub uczeń posługuje się przy nauczaniu. Zewnętrzne środki pomocnicze wzbogacają metodę nauczania, przyczyniają się do wzrostu efektywności całego procesu dydaktycznego i ułatwiają bezpośrednie i pośrednie poznanie rzeczywistości. Według ks. W. Gadowskiego środki pomocnicze spełniają funkcję upogładowiającą, poznawczą, kształcącą i motywacyjną. Ułatwiają uczniom proces poznania, kształtują spostrzegawczość, wyobraźnię, odpowiednie postawy i przygotowują uczniów do aktywnego zdobywania informacji w ramach realizowanego tematu lekcji. Ksiądz W. Gadowski do środków pomocniczych zaliczał: obrazy, podręczniki szkolne, tablicę, zeszyt, mapy Palestyny, plan Jerozolimy, księgi liturgiczne, ilustrowane Pismo Święte, a w klasach wyższych także pisma ojców Kościoła, słownik apologetyczny i dokumenty soborowe. Środki pomocnicze dają możliwość usamodzielnienia ucznia w pracy, pobudzają ciekawość treściami nauczania, wytwarzają u uczniów pozytywne nastawienie do nauki, wzbudzają zainteresowanie i pobudzają do pracy. Katecheta powinien stosować środki pomocnicze jako integralny składnik procesu nauczania.

Wkład ks. W. Gadowskiego we współczesną katechetykę jest ogromny. Był on przede wszystkim praktykiem katechezy, odważnym pionierem, który nie bał się szukać nowych dróg, rozwiązań w nauczaniu religii, nie rezygnując

z dorobku naukowego i doświadczenia jego poprzedników oraz katechetyków. Wiele z jego odkryć, jak np.: zastosowanie osiągnięć współczesnej psychologii, socjologii i pedagogiki, uwzględnienie indywidualnych cech dziecka, jego zdolności zainteresowań, środowiska rodzinnego, w którym żyje, zastosowanie poglądu, pomocy katechetycznych, konsolidacja i współpraca katechetów, ich ciągłe szkolenie i wiele innych wyżej przedstawionych postulatów, ma zastosowanie także dzisiaj. Również sama postać ks. W. Gadowskiego, mimo iż minęło pięćdziesiąt lat od jego śmierci, do której śmiało można zastosować przysłowie: „verba docent, exempla trahunt”, może pouczyć zarówno swoim słowem, jak i przykładem gorliwości, miłości, odwagi i niezwyklej inwencji w pracy katechetycznej. Dlatego lektura niniejszej książki, także ze względu na komunikatywny język, może stać się nader pożyteczną zarówno dla osób katechizujących, przygotowujących się do tej pracy, jak i zajmujących się nauczaniem i wychowywaniem. Nadto recenzowana praca jest opatrzona znaczną, co do wielkości, bibliografią, w większości przypadków w języku polskim, co umożliwi osobom zainteresowanym zapoznanie się z materiałami źródłowymi, a zwłaszcza z bardzo licznymi opracowaniami ks. W. Gadowskiego.

Ks. Józef Stala

*Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie
Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie*